

Ragıp Zarakolu: Yüzleşme de yok, adalet de!

Posted on 19/12/2014

Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti, daha 1916 yılında Fransızca olarak yaptığı açıklamayla Batı Ermenistan ya da Doğu'da yaşanan insanlık trajedisini dolaylı olarak kabul etmekle birlikte bütün olanlardan Ermeni "devrimcileri" sorumlu tuttu. O dönemin imparatorluklar ve soylular dünyasındaki "devrimci", bugünün her yana çekilebilen "terörist" kavramına denk düşmekteydi.

Osmanlı Hükümeti'ne göre sosyal demokrat ya da Ermeni Devrimci Federasyonu (EDF) üyesi Ermeni devrimciler başta olmak üzere sivil halk, cephe gerisinde yürüttükleri faaliyetler nedeniyle topyekün zorunlu göçe yani tehcire tabi tutulmuşlardı. Ama hükümete göre, savaş ve iklim koşulları, salgın hastalıklar, bölgedeki asayişsizlik, sivil halkın kırımının asıl nedeniydi! Tehcirin sorumlusu ise tehciri zorunlu kılan Ermeni devrimci hareketiydi! En azından Türk devletinin söylemi bugünküne oranla daha diplomatikti. Sorumluluk Ermenilere değil devrimcilere yıkılıyordu. Ancak resmi tarih daha sonra topyekün Ermenileri hain ilan edecek ve "Bu kıyımı hak ettiler" demeye getirilecekti.

Ermeni devrimcilerin pozisyonu

Peki Ermeni devrimcilerin pozisyonu ne idi? EDF, 1914 yılına kadar iktidar partisi İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) ile seçimlerde ittifak halindeydi. 1914'te Rusya ve Almanya'nın şemsiyesi altında imzalanan Ermeni Reformu'nun görüşmeleri, esas olarak iki parti arasında yürütülmüştü. Ancak iki parti arasında ilk gerginlik ve restleşme de bu süreç içinde yaşanmıştı. Daha sonra İTF, EDF'nin Erzurum'da 1914 Eylül'ünde toplanan genel kongresine temsilcilerini yollayarak Kafkaslar'da yürütülecek savaşta Rusya Ermenileri'nin ayaklanmasını sağlamalarını, daha sonra kendilerine otonomi tanıyacaklarını vaat etti. EDF,

sınırın iki yanında örgütlü parti olarak zor durumdaydı. Yöneticileri Rusya’da, 1905 Devrimi’ndeki faaliyetlerinden dolayı hapisteydi. Ermeni Kilisesi, Çarlığın korkunç baskısı altında idi. Savaşın tarihi Ermenistan üzerinde geçeceği kesindi. Taşnaklar, İTF’yi savaşa katılmama konusunda ikna etmeye çalıştılar. Daha sonra da üyesi oldukları Sosyalist Enternasyonal’in genel politikasını uygulamayı seçtiler. Herkes yurttaşlık görevini yaparak askere gidecekti. Dolayısıyla Ermeni Patrikhanesi ile birlikte Ermeni Osmanlı yurttaşlarını askerlik görevini yerine getirmeye çağırdılar. O sırada ise Çarlık yönetimi, Ermeni aydınlarına yönelik bir af çıkarmıştı.

İTF, Balkan savaşları sonrası Osmanlı’nın zor anında, genç Balkan devletlerinin oluşumunu model alan Ermenilerin, bu reform planını özerklik ve daha sonra bağımsızlık için kendilerine dayattığını düşünüyordu. Artık legalleşmiş açık bir parti olan EDF’nin gücünden korkuyordu.

Hınçak Sosyal Demokrat Ermeniler ise İTF’ye karşı özerklik yanlısı Osmanlı liberal muhalefeti ve küçük sosyalist parti ile ittifak halindeydi. Hatta bu muhalefet bloğu ünlü Hınçak devrimci Paramaz ve arkadaşlarını, hükümet darbesi ile iktidarı ele geçiren İTF (bugünkü deyimiyle cunta) yönetimine karşı “komplo” düzenlemek üzere sürgündeki muhalif Kürt Paşası Şerif’in de desteğiyle Paris üzerinden İstanbul’a yollamıştı. Ama iyi istihbarat ağına sahip olan Teşkilat-ı Mahsusa, onları İstanbul’a iner inmez tutuklamıştı. Normalde fiil gerçekleşmediği için 5 yıl kadar ceza alacak olan bu ekip, Anadolu’dan yoğun kitlesel tehcirin başladığı 1915 Haziran’ında toplu olarak İstanbul’un ünlü Hürriyet (Beyazıt) Meydanı’nda idam edilecekti. Haziran ayı aynı zamanda İstanbul’da 24 Nisan’da toplu olarak gözaltına alınan ve Ankara yakınlarında sürgüne yollanan Ermeni aydınlarının küçük gruplar halinde sözde Diyarbakır’daki askeri mahkeme tarafından “ihamet” suçlaması ile yargılanmak üzere yola çıkarılarak, farklı farklı yerlerde, Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri tarafından katledildikleri aydı.

'Mahkemeye götürüyoruz' deyip yol üstünde infaz ettiler

24 Nisan'da tutuklanmayan, Ermeni toplumunun siyasal önderi kabul edilen milletvekili, yazar ve aynı zamanda Osmanlı reform yasalarının hazırlayıcılarından Talat Paşa ile aynı Mason locasına üye, hatta onun tavlada arkadaşı olan akademisyen Zohrab da bu süreçte, kendisi gibi mebus olan Vartkes ile birlikte tutuklanacak ve Diyarbakır'a sözde yargılanmak üzere götürülürken Urfa yakınlarında, 1912 yılında ünlü bir Türk gazetecinin vurulmasından sorumlu, Binbaşı Çerkes Ahmet diye tanınan bir komutanın güdümündeki Teşkilat-ı Mahsusa çetesi tarafından vahşi biçimde katledilecekti. Bu olay Osmanlı Parlamentosu'nda da yankı bulacak, Talat Paşa Parlamento'da bunu protesto eden Senato Başkanı ve İTF'nin entelektüel kurucusu Krikor Zohrab için saygı duruşunda bulunulmasını isteyen Ahmet Rıza Bey'i tokatlayacaktı. Bu badireden sağ kurtulan sadece, Bağdat'a sürgüne yollanan, dini önderlik kurumu iptal edilen Ermeni Patriği Zaven olacaktı. Başka bir kurtulan ise Almanya'da teoloji doktorası yapmış olan Krikor Balakian olacaktı. Bu da istendiği zaman cinayetlerin pekala engellenebileceğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Çünkü onlar hakkında verilmiş "şifreli" bir infaz kararı yoktu.

Çanakkale Savaşları ise İstanbul'da paranoyayı hat safhaya çıkardı. Başkentte bir Ermeni ayaklanmasının olmasından korkuluyordu. Müttefik donanmasının İstanbul'a girme tehdidine karşı bakanlıklar ve kimi kurumlar Konya'ya taşınmaya başlanmıştı bile. 18 Mart'ta müttefik donanmalarının yenilgisiyle Ermeni aydınlarının toplu tevkifat ile İstanbul'dan uzaklaştırılması için hiçbir engel olmadığı kanısına varılacaktı. Çanakkale Savaşları bu kez karada sürerken Anadolu'da da Ermeni tehciri hızla devam ediyordu. İstanbul'dakine benzer toplu tevkifatlar, Anadolu'nun her yerinde, aydınlara ve toplumun siyasi ve dini önderlerine yönelik olarak yapıldı. Van'da Ermeni önderlerine yönelik komplo başarılı oldu ama bu oradaki direnişi tutuşturdu. Sınır kenti olmak, soykırımdan daha çok insanın kurtulmasına olanak sağladı. Ama sınırdan uzak olanların direnme şansı azdı. Ve Şebinkarahisar ile Urfa'daki direnişler de -bazen Alman komutanların yönetimindeki- ordu birlikleri tarafından ezildi. Musa Dağlılar ise denize yakın olmaları sayesinde Fransız gemileri tarafından tahliye edilebildi.

20. yüzyılın ilk soykırımı

Ermeni Soykırımı, modern çağın, 20. yüzyılın ilk soykırımı oldu. Modern çağın telgraf ve tren gibi olanakları, bunun uygulanmasında yoğun olarak kullanıldı; 1. Dünya Savaşı'nın kitle imha silahlarının yoğun biçimde kullanılışının ilk örneği olması gibi... Dolayısıyla, modern zamanların "ruhunun" bir biçimde yansımalarından biriydi; ama kötülüğün, kötü ruhun. Militarizm ile nasyonalizmin modern teknoloji ile buluşmasının sonuçları, insanlık için çok ağır oldu.

Ancak modernizmin sağladığı hızlı kitle iletişimi olanağı, Ermeni Soykırımı'nı görünür kıldı. Ermeni Soykırımı, aynı adım adım gelişen Holocaust gibi, aslında bütün dünya tarafından gecikmeksizin izlenebildi. Ama dünyanın farklı grupları, 'görmedim duymadım'ı oynadı ve konuşmadı. Ermeni Soykırımı hakkında New York Times'ta 300'e yakın haber çıktı. O zamanlar insan hakları ağı yoktu ama aynı zamanda insani bir yanı olan misyoner ağı, yaşanan insanlık trajedisini sağır kulaklara duyurmaya çalıştı. Vicdanlı tanıklar, o zaman tarafsız olan ABD konsolosluklarına aktardı ve yalvardı, birileri müdahale etsin diye. Alman papazı Dr. Lepsius'un çağrılarını karşısında Berlin sağırdı. Daha sonra Hitler'in arkadaşı olacak olan Nazi hareketinin ilk büyük "şehit"i Scheubner bile Erzurum'daki vahşeti aktarmaya çalışıyor ve Berlin'in buna dur demesini bekliyordu. Berlin tek müdahaleyi Filistin'den tehcir edilecek Yahudiler için yaptı. Çünkü militer açıdan onlar da Doğu Anadolu'nun "boşaltılmasını" istiyorlardı. Hem kimbilir bir gün Berlin-Bağdat demiryolu çevresinde neden bir Alman kolonizasyonu olmasındı? Ruslar da 1916 yılında bu toprakların boşalmış olmasından hoşnut kalıp bölgede Volga Kazaklarının kolonizasyonuna başlamamıştı. Sonunda bir kolonizasyon oldu; ama böyle değil. Balkanlardan kovulan Türk kökenli olan ya da olmayan Balkan Müslümanlarının kolonizasyonu, asimilasyonu ve onların üzerinde Türk ulusunun ve ulus devletinin inşası gerçekleşti. Bu inşaatta tam olarak eritilemeyen ise bölgenin Ermeniler gibi yerli halkı olan Kürtler oldu. Bu ise Türk ulus devletinin sürekli kanayan yarası olacak ve potansiyel bir yeni jenosit alanı yaratacaktı.

'Medeni' dünyanın tavrı

Bu kadar dünya çapında izlenebilen ilk “soykırım” örneği karşısında “medeni” dünyanın tavrı ne oldu? Önce dehşet, sonra da bunun iyi bir savaş propagandası olanağı sağlayacağı pragmatizmi... Gerçekten de Ermeni jenosidinin yarattığı dehşetin, Avrupa’da kitle imha silahlarının kullanılmaya başlamasının, Alman militarizminin yarattığı tehdidin denizaltı saldırıları ile daha somut hissedilir hale gelmesinin, ABD’nin 1. Savaş’a katılması kararının bileşen etkenleri olduğu söylenebilir. Elbette Rusya’daki Şubat devriminin doğu cephesini zayıflatmasının da...

1915 yılında bu yaşanmakta olan ve yeni bir olgu olan proto-jenosidin nasıl tanımlanması gerektiği tartışılırken önce bunun “Hristiyanlığa karşı işlenmiş” bir suç olarak tanımlanması önerilirken, sömürge imparatorlukları ahalisinin önemli bir oranının Müslüman olması nedeniyle bundan vazgeçildi. Almanların da Osmanlı Hükümeti’nden bu sömürge halklarını isyana teşvik için cihat ilan etmesini istediği, bu ayaklanmalara önderlik etmek için Alman gizli servisinin Teşkilat-ı Mahsusa ile ortak çalışma yürüttüğü bilinir. Propaganda olarak II. Wilhelm’in fesli resimlerinin dağıtıldığı, hatta kendilerinin “gizli Müslüman” olduğu rivayetlerinin yayıldığı da... Laik İTF’nin dini alet olarak kullanması, Ermeni Soykırımı’nın daha şiddetli olmasına neden oldu ve olay sadece Ermenileri değil, Süryanileri, Keldanileri, Nasturileri, hatta yer yer Hristiyan Arapları, Kürdistanî Yezidi ve Yahudileri de kapsadı.

Güç odaklarının halk düşmanlığı yarışı

İTF, Alman militarizmi ile birlikte İslam dinini bir “silah” olarak kullanmaya kalkınca, İngilizler daha iyisini becerdi; Hz. Muhammed’in soyundan gelen Mekke Emirini isyana teşvik etti. Mekke Emiri aynı zamanda bu cihat fetvasını iptal eden bir fetva yayınladı, ayrıca Ermeni Soykırımı’nı İslam dini adına kınadı. Sonuç olarak Müttefikler, Ermenilere karşı başlatılan kitlesel imha politikasını, herhangi bir grup ya da dine karşı değil, genel olarak “insanlığa karşı işlenmiş bir suç” olarak tanımladı ve bunların sorumlularının savaş sonrası

yargılanacaklarını taahhüt etti. Bu, insanlığın geleceği açısından son derece önemli bir açıklama idi, ama ne yazık ki asla gerçekleşmedi. Bu konuda son meşru Osmanlı Hükümeti, üstüne düşeni yaptı. Toplanan tanık ifadeleri ve Patrikhane'nin verdiği sorumlular listesi temelinde tutuklamalar yaptı ve bunları uluslararası bir mahkemede yargılayacağını açıklayan, İstanbul'daki Müttefik ordularını temsilen İngiliz ordusuna teslim etti. Bunu sağlayan İçişleri Bakanı Ali Kemal, İzmir fatihi Sakallı Nurettin Paşa tarafından 1922 Kasım'ında Teşkilat-ı Mahsusa çetesince İstanbul'da bir berber dükkanından kaçırıldıktan sonra İzmit'te bir güruha linç ettirildi. Paşa hazretleri benzer bir linci İzmir Metropoliti Hrisostomos'a uyguladığı gibi İzmir'in Hristiyan mahallelerini ateşe verdirmiş, sivil halka karşı Pontos Rumlarına ve Koçgiri Alevilerine uyguladığı zulmü katbekat fazlasıyla yinelemişti.

Bu cesareti veren, "suç işleme özgürlüğü" ve "cezasızlık" (impunity) idi. Ve uluslararası yargılanma tehdidinin de ortadan kalkmış olması... Malta'da "insanlığa karşı suç işleme" zanlısı olarak tutuklananlar, çoktan Ankara'ya ulaşmış, "Kürt ve azınlık karşıtı" raporlarını hazırlamaya başlamıştı. İstanbul Hükümeti, artan İttihatçı tehditleri karşısında Ali Kemal'in ayrılmasından sonra, kısıtlı da olsa sorumluları soruşturma işini iyice savsaklamaya başlamıştı. Temmuz 1920'de İstanbul Yüksek Komiserliği'nde görevli memur Harry H. Lamb, durumu raporunda şöyle özetliyordu: "1) Merkezi Hükümet veya valilik yetkilileri tarafından bu konuda çıkarılan emir veya talimatlarla ilgili herhangi bir Türk dökümanı sağlamak imkansız gibi, 2) Müttefik hükümetleri katliam zanlılarının yargılanmalarına katılmakta duraksamış vaziyette, 3) Ortadoğu'daki yetkililer tam bir kayıtsızlık içinde, 4) Vilayetlerde yetişkin erkek Ermeni nüfusun büyük kısmı ve neredeyse bütün entelektüeller katledilmiş vaziyette, 5) Ortaya çıkıp kanıt sunabilecek kişilerin cezalandırılmasını önleyecek kamu güvenliği yok ve Müttefiklerin buna ilişkin niyetlerine ise güven duyulmuyor, 6) Malta'daki tutukluların sonunda İngiliz Hükümeti tarafından rehinelere karşılık salıverileceği ihtimali." (FO 371/6500, w.2178, appendix A; dosya 385-118, 386-119)

Malta'daki yargı mekanizması sonunda, elinde Ermeni Soykırımına ilişkin ciddi bir arşiv

olanlar ABD'ye başvurdu. Ancak Amerikalıların da Kemalist Ankara'yla çatışmaya niyeti yoktu. O sıralarda Musul'un Türklere kalma ihtimaline binaen, Chester Demiryolu Projesi çerçevesinde Musul petrollerine sarkma olanağını harcamak istemiyordu Washington. Zaten Ermenilerin hamisi olan, eski Başkan Wilson'un da itibarı kalmamıştı oralarda. Sonuç olarak Malta mahkemesinin fiyaskosu ile ilk Nürnberg türü uluslararası insanlığa karşı işlenen suçları kovuşturacak mahkeme şansı kaçırılmış oldu.

Kemalistlerin İngilizlerle ilk teması sırasında Bekir Sami Bey, Londra'da 16 Mart 1921'de bir takas antlaşması imzalamıştı. Antlaşmaya göre Malta'dan salıverilecek kişiler, aynen Alman savaş suçlularının Leipzig'de yargılanması gibi Ankara'da yargılanacaklardı. Ancak Ankara'dan izin almadan antlaşma imzaladığı gerekçesiyle Bekir Sami Bey, Dışişleri Bakanlığı'ndan alındı. Sonunda 31 Ekim 1921 günü Türk tutuklular ile İngiliz esirler takas edildi. İngilizlerin bakışı şöyleydi: "Parlamento üyeleri arasındaki güçlü inanç, bir tek İngiliz esirin bir gemi dolusu Türk'e degeceği yönündeydi. Takas bu yüzden yapıldı." Ermenilere ne olduğunu ise artık kimse hatırlamak istemiyordu. Ki Hitler, Polonya saldırısı sırasında yaptığı gizli bir toplantıda bunu dillendirecekti: "Ermenileri kim hatırlıyor?" Hitler, arkadaşı Scheubner'den çok dinlemişti, Ermenilerin başına ne geldiğini. Ve dünyanın amnezyadan malul olduğunu da çok iyi biliyordu...

Kaynak: [Yeni Özgür Politika](#)